

Jubileusz hrabiego Józefa Augusta Ilińskiego

Istotą historii jest to, aby pamiętać i przekazywać następnym pokoleniom fakty, daty, liczby, wydarzenia oraz wiedzę o ich bohaterach. Są wśród nich postacie mniej lub bardziej ważne oraz takie, które wpłynęły na rozwój kraju. Jedną z takich postaci Żytomierszczyzny ponad dwa wieki temu pozostawiła znaczący ślad w historii surdopedagogiki.

1 grudnia, dwa dni przed Międzynarodowym Dniem Osób Niepełnosprawnych, w żytomierskiej Szkole Specjalnej I-III stopnia z Internatem dla Dzieci niesłyszących nr 2 odbyła się konferencja naukowa „250-lecie Józefa Augusta Ilińskiego – założyciela pierwszej szkoły w Imperium Rosyjskim dla osób niesłyszących”. Wydarzenie zainicjował starszy pracownik naukowy Laboratorium Surdopedagogiki Instytutu Pedagogiki Specjalnej NAPS Ukrainy dr Władimir Szewczenko przy wsparciu zarządu Szkoły Specjalnej I-III stopnia nr 2. Placówka ta jako najstarsza instytucja o tym profilu działająca na Żytomierszczyźnie jest uważana za prawną następczynię Romanowskiego Instytutu Głuchoniemych, założonego przez hrabiego Józefa Augusta Ilińskiego w 1805 roku.

Udział w konferencji wzięli: dr Władimir Szewczenko, dyrektor żytomierskiej szkoły specjalnej dla dzieci niesłyszących Mykoła Miniajło, prezes organizacji obwodowej UTOG Walerij Demiańczuk, zastępca dyrektora obwodowego Muzeum Krajoznawczego Julia Kapłun, prezes Żytomierskiego Obwodowego ZPU Wiktorija Laskowska-Szczur, a także administracja szkolna, nauczyciele i uczniowie.

Konferencję otworzył dyrektor Mykoła Miniajło, który z okazji Międzynarodowego Dnia Osób Niepełnosprawnych życzył uczniom dalszych sukcesów. Przypomniał też, że ten dzień jest poświęcony obchodom 250. rocznicy urodzin hrabiego Ilińskiego, człowieka, dzięki któremu surdopedagogika (dział pedagogiki specjalnej zajmujący się nauczaniem i wychowaniem osób głuchych i niedosłyszących) zaczęła się rozwijać w naszym kraju. Hrabia był postacią nieprzeciętną, o której, niestety, mało wiemy – mówił dyrektor – więc konferencja jest okazją, by przybliżyć tę postać.

Badacz życia Ilińskiego i jego Romanowskiego Instytutu Głuchoniemych dr Szewczenko zauważył, że sam hrabia i jego dokonania są coraz lepiej znane



Konferencję otworzył dyrektor Mykoła Miniajło
Відкрив захід директор школи Микола Мін'яйло

i przybliżane współczesnym i że przywracając pamięć o nim, oddajemy mu hołd. Zakładając szkołę dla niesłyszących, Iliński chciał wychowywać dzieci głuche mieszkające w jego majątku.

Julia Kapłun powiedziała, że w zbiorach Muzeum Krajoznawczego jest 89 eksponatów związanych z rodziną Ilińskich. Trafiły do jej placówki w różnym czasie i w różnych okolicznościach. Większość z nich można obejrzeć w salach wystawowych, pozostałe z powodu braku miejsca są przechowywane w magazynie. Niestety, więcej pamiętek po słynnym rodzie nie przetrwało, ponieważ przepały w pożarze, jaki wybuchł w 1876 roku w pałacu Ilińskich w Romanowie. Spłonęły wówczas bogate zbiory sztuki, archiwa rodzinne oraz bezcenny dorobek kultury światowej. Julia Kapłun zaprosiła wszystkich gości i uczniów do odwiedzenia muzeum.

Walerij Demiańczuk przekazał administracji szkolnej i personelowi dyplomy, a dzieciom – słodkie upominki.

Na koniec prezes ŻOZPU Wiktorija Laskowska-Szczur zauważyła, że postać Józefa Augusta Ilińskiego zasługuje na szacunek i zostanie w naszej pamięci.

Kim był hrabia Józef Augusta Iliński herbu Lis? Urodził się w Romanowie 18 sierpnia 1766 roku. Po ukończeniu Theresianum, ekskluzywnej szkoły w Wiedniu (założonej w 1746 roku przez cesarzową Marię Teresę) kształcącej szlachecką młodzież do państwowej służby administracyjnej, podjął pracę na dworze królowej Francji Marii Antoniny. Krótko przebywał w wojsku austriackim. Po powrocie do kra-

ju w 1788 roku służył jako pierwszy szef w pułku grenadierów, a następnie generał inspektor wojsk koronnych. W 1789 roku uzyskał stopień generała majora, a 14 listopada tego samego roku został odznaczony Orderem św. Stanisława. 1 maja 1792 roku otrzymał Order Orła Białego, 8 sierpnia 1793 roku uznano go za najlepszego oficera armii koronnej – otrzymał stopień generała lejtnanta wojsk Korony. W sierpniu 1779 roku otrzymał tytuł hrabiego Austrii, a w 1798 roku – rosyjskiego hrabiego.

Po trzecim rozbiore Polski (1795), żeby umocnić status rodziny, Iliński na czele delegacji z przyłączonego do Rosji Wołynia pojechał do Petersburga, by złożyć przysięgę na wierność carycy Katarzynie II. Jego kariera przyspieszyła. 7 sierpnia 1793 (inne źródła podają, że 18 października 1796) otrzymał od carycy godność jednego z dwunastu szambelanów. Przydzielono go do służby rosyjskiego sądu z tytułem tajnego radcy 18 kategorii i podkomorzego. W tym samym roku został wybrany na marszałka szlachty powiatu czudnowskiego i żytomierskiego, a następnie na marszałka guberni izjasławskiej, a potem wołyńskiej. Gdy caryca straciła zainteresowanie nim, przerzucił się do stronnictwa skupionego wokół carewicza Pawła, zwalczanego przez matkę. Syn Katarzyny II został przez nią wydalony z Petersburga, pozbawiony przywilejów właściwych jego godności i żył samotnie w Gatczyńcu. Stronnicy Katarzyny przekonali ją do pozbawienia Pawła prawa dziedziczenia tronu i aneksji jego posiadłości. W tych czasach był zwyczaj, zgodnie z którym spadkobierca, któ-



Tak wyglądała siedziba Ilińskiego w Romanowie
Так виглядав маєток Ілінського в Романові

ry prowadził złą gospodarkę w swoim majątku, tracił prawo do dziedziczenia tronu.

Nie tracąc czasu, Iliński objechał dobra Pawła, by zapoznać się z ich stanem. Po przestudiowaniu dokumentów zorientował się, że carewicz jest zadłużony. W tajemnicy przed Pawłem, obciążywszy własny majątek, wykupił weksle następcy tronu wartości 300 000 złotych rubli. Następnie hrabia sfałszował podpisy carewicza na dokumentach finansowych i zabrał komisję powołaną przez Katarzynę II do skontrolowania majątku syna do swojej posiadłości na Wołyniu. W Romanowie członkowie komisji zostali przyjęci iście po królewsku – z polowaniami, przedstawieniami teatralnymi i licznymi bankietami, których rozmach zadziwił nawet rewizorów ze stolicy. Mile zaskoczeni i zadowoleni rewizorzy niechętnie opuszczali Romanów, który wzięli za posiadłość Pawła, i przekazali carcy, że majątek jej spadkobiercy jest zarządzany wzorowo i że jej syn zasługuje na pochwałę. Dopiero wtedy hrabia przyjechał do Gatchyna, gdzie opowiedział Pawłowi o wspaniałych wynikach kontroli. Ten obiecał hrabiemu, że gdy zostanie carem, zrobi wszystko dla swego wybawcy.

Po śmierci Katarzyny II w 1796 roku na rosyjskim tronie zasiadł Paweł I. Iliński przeniósł się z nim do Petersburga. Pamiętając o swej obietnicy, car Paweł I zapytał hrabiego: „Powiedz, czego chcesz!”. „Dla mnie nic, najjaśniejszy panie – powiedział Iliński – ale, wasza królewska mość, na Syberii w więzieniu zamknięto moich rodaków, więc proszę dla nich o amnestię”. Król uwolnił kilka tysięcy uczestników insurekcji kościuszkowskiej (marzec – listopad 1794), w tym samego Tadeusza Kościuszkę oraz hrabiego Potockiego i Juliana Niemcewicza. Oprócz tego car mianował Ilińskiego tajnym radcą swego dworu, a następnie senatorem i hrabią. Darował mu starostwo ułanowskie oraz bogate urządzenie pała-

cowe matki w postaci mebli, marmurów, brązów i obrazów. Dobra Ilińskiego były olbrzymie. Odziedziczywszy po ojcu klucz romanowski, znaczny spadek po bracie Januszu, a następnie majątek po stryju, staroście cudnowskim, wzbogacony różnymi darowiznami w dobrach i gotówce, jakie otrzymał od Pawła I, stał się jednym z najbogatszych osób na dawnych ziemiach Rzeczypospolitej. A miał jeszcze na Wołyniu część Ostroga, klucz tajkurski i dobra Iłże. Pod koniec jego życia powierzenia jego dóbr obejmowała ogółem ok. 300 000 morgów polskich, nie licząc majątków na Podolu i w Galicji.

Po śmierci Pawła I w 1801 roku Iliński nie chciał pozostać na stanowisku marszałka guberni wołyńskiej i przeszedł na emeryturę. Jednocześnie zrobił prawdziwie szlachetny dar nie tylko dla guberni, ale i państwa. W owym czasie centrum guberni stanowił Nowogród Wołyński, miasto zbyt małe dla takiej roli, nieposiadające niezbędnej infrastruktury. Iliński, opuszczając piastowane stanowisko, podarował guberni Żytomierz, by urządzić w nim jej stolicę.

Po powrocie do Romanowa Józef August Iliński postanowił przekształcić go w Roma Nuova – Nowy Rzym. Rozbudował ojcowski pałac i założył ogromny park. W tym czasie Romanów był dobrze znany w Rosji, Polsce i innych krajach. Od lat 70. XVIII wieku do lat 40. XIX wieku miasto rozkwitało, bez przesady można powiedzieć, że było równie dużym i ważnym ośrodkiem kulturalnym nie tylko guberni wołyńskiej, ale całej prawobrzeżnej Ukrainy. Przyjeżdżali tu cudzoziemcy (Brytyjczycy, Francuzi, Włosi, Niemcy, Rumuni i Czesi) jak do centrum kultury i luksusowego miejsca.

Józef August Iliński był też człowiekiem pobożnym. Sprowadził do Romanowa oo. jezuitów i wybudował dla nich kościół i klasztor. Ci nie zdążyli go jednak



Hrabia Józef August Iliński
Граф Юзеф Август Ілінський

objąć, gdyż zanim został ukończony zakon uległ kasacji. Świątynię otrzymały ss. szarytki. Kościół romanowski był nie tylko ośrodkiem religijnym dla miejscowych katolików, również chłopskiego stanu, ale odgrywał rolę centrum kulturalnego. Podczas świąt religijnych organizowano tu wystawy, występy chóru lokalnego.

Hrabia Iliński przekazywał ogromne środki na cele dobroczynne. Między innymi utrzymywał zakład kształcący guwernantki w Krzemieńcu, na co przeznaczał 1760 rbs. rocznie. Opiekował się młodzieżą kształcąca się w gimnazjum w Romanowie (filii Akademii Połockiej). Urządzał majówki i zabawy, obdarzając najpilniejszych uczniów hojnymi podarunkami. Oprócz tego zbudował kilka fabryk wyposażonych w nowoczesne maszyny i zatrudniających wykwalifikowanych zagranicznych pracowników oraz miejscową ludność.

Rozrzutny tryb życia, zaspokajanie najbardziej wymyślnych fantazji, jak np. kupno za 10 000 dukatów słynnego angielskiego ogiera Diomeda, jadającego z marmurowego żłobu, oraz liczne fundacje zachwiały w końcu nawet tak olbrzymim majątkiem, jakim dysponował Iliński. Wkrótce hrabia z żoną przeniósł się do Petersburga, pozostawiając klucz romanowski synowi Henrykowi. W 1839 roku Józef August Iliński zachorował. Zmarł w 1844 roku. Został pochowany w krypcie kościoła katolickiego w Carskim Siole.

Jest szansa, że postać hrabiego Ilińskiego zostanie ocalona od zapomnienia. 1 września 2015 roku na fasadzie Szkoły Specjalnej I-III stopnia z Internatem dla Dzieci Nieśłyszących w Żytomierzu odsłonięto tablicę pamiątkową poświęconą pamięci tego prekursora szkolnictwa głuchych, a w 2016 roku główna ulica w Romanowie została nazwana jego imieniem.

Wołodmyr Szewczenko

Ювілей Юзефа-Августа Ілінського

Суть історії полягає в тому, щоб пам'ятати та передавати наступним поколінням події, факти, дати та постаті. Серед них є малопомітні, незначні, суттєві, а є ті, що вплинули на подальший розвиток країни. Одна з таких постатей Житомирщини понад два століття тому залишила значний слід в історії сурдопедагогіки.

1 грудня 2016 року до Міжнародного дня інвалідів в Житомирській спеціальній загальноосвітній школі-інтернат №2 відбулася науково-педагогічна конференція на тему «250 років Юзефу-Августу Ілінському – засновнику першого на теренах Російської імперії навчального закладу для глухих».

Захід був ініційований кандидатом педагогічних наук, старшим науковим співробітником лабораторії сурдопедагогіки Інституту спеціальної педагогіки НАПН України Шевченко Володимиром за підтримки керівництва спеціальної школи-інтернат № 2. Ця школа, як найстаріший профільний заклад в області, вважається правонаступником «Романівського інституту глухонімих», заснованого графом Юзефом-Августом Ілінським.

Участь у науково-педагогічній конференції взяли: кандидат наук Володимир Шевченко, директор Комунального навчального закладу «Житомирська спеціальна загальноосвітня школа-інтернат I-III ступенів № 2» Микола Міняйло, голова Житомирської обласної організації УТОГ Валерій Дем'янчук, заступник з наукової роботи Житомирського обласного краєзнавчого музею Юлія Каплун, голова Житомирської обласної Спілки поляків України Вікторія Ляковська-Щур, а також адміністрація школи, педагоги та учні.

Відкрив захід на правах господаря директор школи Микола Міняйло. У своєму виступі, окрім іншого, він привітав учнів і побажав подальших успіхів. Також зазначив, що до цього дня приурочене відзначення ювілею графа Ілінського, людини, від якої почався розвиток сурдопедагогіки в нашій країні. Це була неординарна особистість, але про неї ми мало що знаємо, тому сподіваємося почути під час нашого заходу.

Автор дослідження постаті Ю.-А. Ілінського та «Романівського інституту глухонімих» у вітчизняній сурдопедагогіці Володимир Шевченко у своєму виступі зазначив, що сьогодні ми поступово повертаємо із забуття та віддаємо належну шану цій людині. У 1805 році граф Ілінський відкрив у Романові



Dr Włodimir Szewczenko opowiedział o życiu Józefa Ilińskiego
Науковець Володимир Шевченко розповів про життєвий шлях Юзефа Ілінського

навчальний заклад для організованого навчання глухонімих і був у цій справі навіть одним з перших на світі. Так він хотів дати освіту глухонімих дітям, які проживали на його землях.

У своєму виступі Юлія Каплун зазначила, що у музеї зберігається 89 експонатів, які стосуються родини Ілінських. Вони потрапили до музею в різний час та за різних обставин. Більшість з них виставлена для огляду у виставкових залах, а інша частина знаходиться у запасниках через брак місця. На жаль, 1878 року в палаці сталася велика пожежа. В полум'ї постраждали художні колекції і багатющі архів родини, а також надзвичайно багато надбань світової культури, які були безцінні. Юлія Каплун запросила всіх присутніх та учнів школи відвідати музей.

Валерій Дем'янчук вручив адміністрації школи та колективу почесні грамоти, а дітям – солодкі подарунки.

На завершення заходу голова ЖОС-ПУ Вікторія Ляковська-Щур додала, що постать Юзефа-Августа Ілінського заслуговує на повагу та гідне вшанування.

Що ж це була за особистість? Юзеф Август Ілінський, польський дворянин, народився в Романові 18 серпня 1766 року. Після закінчення курсу навчався в Польщі та Австрії (Терезіанської Академії наук у Відні) вступив на статську службу і деякий час служив при дворі

королеви Франції Марії Антуанетти. З 1788 року служив у Польщі спочатку шефом гренадерського полку, потім генерал-інспектором (генерал-майором) всієї польської коронної кавалерії. 14 листопада 1789 року нагороджений орденом св. Станіслава, 1 травня 1792 року нагороджений орденом Білого Орла, 8 серпня 1793 року визнаний кращим офіцером польської армії та отримує звання генерал-лейтенанта військ коронних. В 1779 році Юзеф Август отримує титул графа Австрійського, а в 1798 – графа Російського.

Юзеф Август Ілінський ще більше зміцнив стан свого роду, коли після третього поділу Польщі (1795 р.) на чолі делегації від приєднаної до Росії Волині їде до Санкт-Петербурга для складання присяги на вірність цариці та Російській короні. Його кар'єра складалась дуже вдало. Маючи чудовий дар впливу на людей, кмітливий, винахідливий Юзеф-Август відразу входить в довіру до Катерини II. А тому вже 7 серпня 1793 року (за іншими даними 18 жовтня 1796 року) російський підданий Ю.А. Ілінський отримує призначення на службу шамбеланом двору Російського, титул таємного радника 18 розряду і камергера та маршалка шляхти Чуднівської і Житомирської (інші джерела свідчать, що всієї Волинської губернії). Коли імператриця втратила до нього цікавість, він наблизився до цесаревича Павла, що і врятувало останнього. Адаже в роки



**Walerij Demiańczuk przekazał administracji szkolnej i personelowi dyplomy
Валерій Дем'янчук вручив працівникам школи почесні грамоти**

правління Катерини II її син, царевич Павло, був в немилості імператриці та висланий з Петербурга і самотньо проживав у Гатчині, був позбавлений привілеїв, властивих його сану. Будучи шамбеланом царського двору Ілінському вдається дізнатися про те, що фаворити умовили Катерину позбавити Павла права унаслідувати престол та провести ревізію в маєтках Павла. На той час існував звичай, за яким престолонаслідник, який незадовільно вів господарство в своєму маєтку, втрачав право успадковувати престол.

Не втрачаючи часу, Ілінський об'їжджає маєтки Павла, вивчає його документи, а потім дає розпорядження прислужі за будь-яких обставин нікому, крім нього, документи не показувати. Після цього, під вигаданою причиною, бере відпустку та їде на Волинь, де продає частину Романівського маєтку і, повернувшись в столицю, викуповує боргові зобов'язання та векселі престолонаслідника на суму 300 000 золотих рублів. Надалі граф підробляє підписи царевича на фінансових документах і переймає комісію, призначену імператрицею, везе її у свої маєтки на Волині, в тому числі і в Романів, видаючи їх за маєтки Павла. В Романові членів комісії чекає по-справжньому царський прийом та розваги з полюванням і театральними виставами, численні банкети, які своїм багатством шокували навіть столичних ревізорів. Приємно здивовані та задоволені, ревізори неохоче покидали Романів, який і справді сприйняли, як маєток Павла, та доповіли цариці, що господарство спадкоємця престолу ведеться належним чином і заслуговує похвали. Лише після цього граф прибуває до Гатчини, де постає перед царевичем і розповідає йому про задум матері та її фаворитів і про чудові наслідки ревізії.

Опанувавши себе, майбутній Імператор сказав, що зараз немає можливості віддячити, але коли стане царем, то ні в чому не відмовить своєму рятівнику.

Після смерті Катерини II російський трон посів Павло I. Ілінський разом з ним переїхав до Петербургу. В цей період Ілінський стає одним з найбагатших людей Російської імперії та Польщі.

Саме в цей час, пам'ятаючи свою обіцянку, Павло запитав свого вірного слугу і товариша: «Питай, чого хочеш!». «Для себе – нічого, найясніший пане, – відповів Ілінський, – але, Ваша Царська милість, Сибір і в'язниці переповнені моїми земляками, тому прошу про їхню амністію». Цар звільнив кілька тисяч польських повстанців, серед яких були такі відомі постаті як Тадеуш Костюшко, граф Потоцький, Юліан Немцович та ін. За Костюшко в царя були сумніви, але граф Ілінський поручився своїм маєтком у Романові.

Після смерті Павла I Ілінський не побажав надалі залишатися на посаді Волинського губернатора і звільнився 1801 року, зробивши при цьому по-справжньому шляхетний дарунок не лише губернії, а й державі. До цього часу губернським центром було місто Новоград-Волинський, занадто мале для такого статусу, яке не мало потрібних адміністративних будівель і т.д. А тому Ілінський, залишаючи крісло генерал-губернатора Волинського, подарував короні місто Житомир, яке належало йому, з необхідними адміністративними будівлями, для облаштування в ньому губернського центру.

Нового обличчя здобуває Романів після повернення до нього Юзефа-Августа Ілінського. Маючи необмежені фінансові можливості граф вирішив перетворити його на «Новий Рим» та розбудував там батьківський палац і за-

клав величезний парк.

В той час містечко Романів, резиденція графа Ілінського, було добре відома в Росії, Польщі, та й в інших країнах. В ньому з 70-х років XVIII ст. по 40-і роки XIX ст. вирувало культурне життя, яке, без перебільшення, виводило Романів в рівень великих і значних культурних центрів не лише Волинської губернії, а й всієї Правобережної України. Сюди також їхали чужоземці (англійці, французи, італійці, німці, румуни та чехи) як до вогнища культури та місця розкоші.

Юзеф-Август Ілінський був надзвичайно набожною людиною, і значну частину свого життя присвятив пропаганді релігії, зокрема римо-католицького обряду. Саме ним були закладені початки костюлу в Романові, який відзначив вже 95-річчя створення самостійної парафії. Каплиця Романівського костюлу була не лише релігійним центром для католиків Романова (доступ до неї був відкритий навіть кріпакам), а відіграла роль своєрідного культурного центру. Під час релігійних свят тут влаштовувались вистави, виступи місцевої капели

Також граф Ілінський неодноразово робив великі пожертвування з філантропічними цілями. Значна частина прибутків, що надходили з місцевих романівських земель, призначалася для організації різних навчальних закладів при маєтку родини Ілінських. Окрім цього Ілінський спорудив у Романові кілька фабрик з найсучаснішим обладнанням, на яких працювали закордонні кваліфіковані робітники та місцеве населення.

В цей час родина Ілінських досягла вершини свого багатства та могутності. Прибутки Юзефа-Августа були великі, але витрати ще більші, що і стало причиною поступового занепаду. Адже навіть такий надзвичайно заможній людині як Ілінський, великопанські розваги, які тривали протягом кількох десятиліть, меценатство в величезних розмірах, були не під силу.

Невдовзі граф разом з дружиною виїхав до Петербурга, залишивши маєток на сина Генріха. 1839 року Ю.-А. Ілінський захворів. Хворів граф довго та тяжко і помер 1844 року. Похований в склепі католицького храму в Царському Селі.

Постать Юзефа-Августа Ілінського поступово повертається із забуття. Для цього вже зроблені і певні практичні кроки: 2015 року на приміщенні Комунального навчального закладу «Житомирська спеціальна загальноосвітня школа-інтернат I-III ступенів № 2» Ю.-А. Ілінському була встановлена меморіальна дошка, а 2016 року в Романові найдовша центральна вулиця міста була перейменована на вулицю графа Ілінського.

Володимир Шевченко